se ştie ce înseamnă *philologia* pentru Vitruviu); p. 142, despre Arhimede (sfericitatea suprafeţei unui lichid); p. 182—183, „calculul economic" şi mai ales sanitar la instalarea conductelor de apă. Las neatinse problemele de cronologie. Comentariul cuprinde şi 17 figuri binevenite.

„Index nominum et rerum" (p. 193—196) e însă nesatisfăcător, din el lipsind zeci de nume proprii, ca *Borysthenes, Cappadocia, Piraeus, Pythagoras, Samiramis, Tiburtina uia...*; pe de altă parte, găsesc în indice atît *Fons Neptunius*, cît şi *Neptunius Fons* (cu o unică trimitere pentru „amîndouă", bineînţeles) etc.; apoi trimiteri absente, dezordine alfabetică, greşeli de tipar. La drept vorbind, indicele nu serveşte textul, ci ne indică doar locurile corespunzătoare din note. Iarăşi, deci, ca şi la alte volume recente ale colecţiei, insatisfacţii de ordin filologic — compensate de calitatea ştiinţifico-tehnică a traducerii şi comentariului.

Cinci frumoase hărţi (remarcabilă a doua, înfăţişînd apeductele care aprovizionau Roma; dar denumirile geografice sînt neunitare în unele hărţi) încheie temeinica ediţie a lui Callebat. Să nădăjduim că el ne va oferi în curînd şi alte cărţi ale *Arhitecturii*.

Traian Costa

COLUMELLE, *De l'agriculture, Livre X (De l'horticulture)*. Texte établi, traduit et commenté par E. de SAINT-DENIS, Paris, Les Belles Lettres, 1969, 82 p.

Publicarea în colecţia Guillaume Budé a tratatelor tehnice ale agronomilor latini a început în mod fericit prin imprimarea textului tradus şi comentat al cărţii a zecea (*De cultu hortorum*), care ocupă un loc aparte în *De agricultura* lui Columella, datorită curajului fericit al autorului de a înfrunta în versuri arida materie a tehnicilor horticulturii. La drept vorbind, era însă natural ca Edouard de Saint-Denis şi nu un altul să fie acela care, după ediţia *Georgicelor* (Paris, Les Belles Lettres, 1956), să dea tiparului această prelucrare pe jumătate tehnică, pe jumătate poetică a materiei lăsate cu bună ştiinţă posterităţii de către Vergiliu (*Georg.*, IV, 147—148) şi preluate cu pietate de către Columella (X, *Praef.*, 3 şi v. 5).

Ediţia latinistului de la Dijon este alcătuită cu o prudenţă şi cu o clarviziune demnă de admiraţie. O introducere relativ amplă precizează mai întîi locul acestui *libellus* versificat în cadrul cărţilor în proză ale tratatului agricol al lui Columella (p. 7—8), apoi detaliază tema şi subdiviziunile cărţii, definind-o ca pe un calendar al grădinarului (p. 8—11), analizează împletirea — fatalmente inegală — a tehnicii cu poezia în desfăşurarea unei teme relativ incomode (p. 11—20), prezintă manuscrisele păstrate şi ediţiile anterioare (p. 21—23), pentru a conchide, cu mărturisită simpatie, în favoarea reabilitării lui Columella, atît ca tehnician, cît şi ca poet (p. 23—25).

Lăsînd cititorilor francezi privilegiul de a aprecia celelalte calităţi stilistice ale traducerii — cu excepţia preciziei şi a clarităţii ei—, ne vom mărgini să constatăm în legătură cu corpul central al acestei ediţii că aparatul critic care însoţeşte textul este clar şi eficient, la simplificarea lui contribuind, pe lîngă tactul editorului, şi puţinătatea relativă a manuscriselor importante[1], precum şi bogăţia observaţiilor dedicate versificaţiei, figurilor de stil şi terminologiei în cursul comentariului ce urmează suitei paralele a textului şi a traducerii.

Deşi nu cuprinde decît douăzeci şi cinci de pagini strînse şi ca literă şi ca mers al demonstraţiilor (p. 50—76), comentariul atacă cele mai variate aspecte ale exegezei imaginilor mitologico-astronomice, ale alcătuirii instrumentelor agricole şi ale înfăţişării nenumăratelor plante medicinale, legume şi fructe care înmiresmau şi îmbogăţeau grădina ideală a lui Columella. Erudiţia comentatorului, dublată de competenţa co-revizorului său Jacques André — în special pentru definirea frecvenţilor termeni botanici şi coloristici — au dus la soluţionarea unora dintre problemele spinoase care i-au reţinut sau i-au înşelat pe comentatorii anteriori[2], făcînd astfel să meargă un pas mai departe analiza unui text care, dacă nu pune probleme paleografice ieşite din comun[3], prezintă în schimb o sumă considerabilă de dificultăţi de interpretare faptică sau sintactică[4].

---

[1] Sangermanensis [*S*] Petropolitanus 207 şi Ambrosianus L 85 sup. [*A*], ambele din sec. IX, precum şi o duzină de recentiores [*R*].

[2] De ex. *Turni laus*, v. 138, *cinara*, v. 235, *cucumis*, v. 389, *caunis*, v. 414.

[3] Eventual *prorsa*, *Praef.*, 3, într-un pasaj în care manuscrisele vechi au sărit un rînd; deşi *lectio difficilior* pare mai recomandabilă, îndoiala rămîne greu de combătut.

[4] De ex. *marra*, v. 72, *agger*, v. 152, *modo ... modo ... nunc ... nunc ... nunc*, v. 237—241.

www.cimec.ro

Un *Index nominum et rerum*, util, dar incomplet, față de originalitatea lexicală a acestui poem atît de aparte[5], încheie un volum pe care, în ciuda temei sale aparent neatrăgătoare, cititorul îl lasă din mînă cu regret.

Dan Sluşanschi

PLINE L'ANCIEN, *Histoire Naturelle. Livre XXIV.* Texte établi, traduit et commenté par Jacques ANDRÉ. — *Livre XVIII.* Texte établi, traduit et commenté par Henri Le BONNIEC, avec la collaboration de André Le BOEUFFLE. Paris, Les Belles Lettres, 1972, 166 [—170] p., din care p. 26—91 duble, şi 337[—342] p., din care p. 58—179 duble. (Collection des Universités de France)

Jacques André a editat, pînă acum cărțile 14—17, 19 şi 20 (ultima a fost prezentată de I. Fischer în publicația noastră, vol. XII, 1970, p. 303—306). Cartea a 24-a (apărută în noul corpus plinian înainte de a 18-a) se ocupă de *medicinae ex arboribus siluestribus*, numai că noțiunea de „arbore" era mai largă în antichitate decît în zilele noastre; înainte de a-i reproşa lui Pliniu diverse confuzii, André ne atrage atenția că juriştii clasau printre arbori pînă şi trestia şi iedera. În absența oricărei taxinomii ştiințifice, simțim totuşi eforturile de clasificare ale autorului, chiar dacă el porneşte uneori numai de la asemănarea denumirilor: de ex., după *hedera* (κισσός, paragr. 75 sqq.) ne vorbeşte despre *cisthos* (paragr. 81: *Graeci uicino uocabulo cisthon appellant*). În ultimele cincizeci şi ceva de paragrafe ale cărții, Pliniu se ocupă de *herbae*, încercînd şi aici să le grupeze, de pildă punînd laolaltă vegetalele cu nume compuse al căror element final, spune André, e un nume de arbore (în greceşte), cum sînt *chamaedrys* (sau *chamaerops*), *chamaedaphne*, *chamelaea* (χαμελαία), *chamaesyce*, *chamaecissos*, *chamaeleuce* (greşeală de tipar la André, p. 9), *chamaepeuce* şi *chamaecyparissos* (greşit în comentariu, p. 141, nota 2 la paragr. 136); eu aş vedea aci mai degrabă o grupare după primul element *chamae-*) al compuselor. Iată însă şi altă grupare utilizată de autor: *herbae mirabiles* (ca „aros": *ebrietatem discutit*, paragr. 148) ori *magicae* (douăzeci la număr, cu virtuți mirifice şi incredibile lăudate, pe urmele magilor, de Pitagora şi Democrit; pomenesc nuca de pin amestecată cu miere, smirnă, şofran, vin de palmier, *theombrotion* şi lapte, care îi ajută pe bărbați, pe mamele care alăptează, să aibă copii *excellentes animi et formae bonis*, paragr. 166). Sfîrşitul cărții înşiră, firește, vegetale care n-au putut fi incluse în diferitele grupuri.

J. André analizează (p. 10—12) atitudinea autorului tocmai față de proprietățile miraculoase ale unor plante, punct în care spiritul critic e mai puțin acut decît într-alte părți. Menționînd discutarea de către Pliniu a autenticității unor scrieri atribuite lui Pitagora şi Democrit (paragr. 159—160), editorul subliniază protestele împotriva imposturii magilor şi a învățăceilor lor, absente în cartea 24, dar abundente într-altele (vezi, pentru cartea 37, cele pomenite de mine în recenzia din Studii clasice, XVI, 1974, p. 328). În cazul plantelor, „mansuetudinea" lui Pliniu e de înțeles: uneori, el preia afirmațiile predecesorilor, alteori însuşirile „magice" corespund realității, bineînțeles în măsura în care indicațiile mai puțin sumare permit identificările (de ex., în paragr. 164, *gelotophyllis* trebuie să fie *Cannabis indica*, furnizoarea haşişului).

Textul cărții e transmis în întregime doar de trei manuscrise: **V** (Leidensis Vossianus f° 61, sec. XI), **a** (Vindobonensis 234, sec. XII) şi **d** (Parisinus Lat. 6797, sec. XIII); manuscrisul cel mai vechi, **E** (Parisinus Lat. 6795, sec. IX—X), începe abia în paragr. 7 (exact acolo unde se opreşte **x** = Luxemburgensis 138 pars prior, sec. XII) şi interverteşte paragrafele 93—100 şi 100 — 110 (dar indicația lipseşte din aparatul critic). Jacques André stabileşte cîteva lacune în text (paragr. 63, redîndu-se totuşi în traducere completarea propusă de Mayhoff; apoi în paragr. 74 şi începutul lui 145) şi face o ingenioasă conjectură în paragr. 162, introducînd în text *dantem*, perfect ca înțeles şi foarte probabil formal (urmează *eandem* în două manuscrise, *tandem* în celelalte patru).

Comentariul e, în mod fatal, mai întins decît textul. Semnalez, aici, în primul rînd determinarea unor confuzii pe care le face autorul (indic paragraful şi nota): 7, 1; 37, 3 (cf. 136, 1); 50: φιλύρα şi φιλυρέα, greşeală introdusă de Wellmann în ediția lui Dioscoride şi preluată de Liddell—Scott! apoi 153: βούνιον şi βουνιάς, dar identificările sînt puțin certe. Un caz interesant în paragr. 29: Pliniu grupează plante diferite *propter cognationem nominis*: André subliniază în comentariu (nota 4) că numele sînt înrudite numai în greceşte. La p. 146 (paragr. 150):

[5] Lipsesc, de pildă, *cera* (v. 417), *globosus* (v. 383), *iuncus* (v. 306), *palus* (v. 11), *sucus* (v. 393).

www.cimec.ro